

Tkalcovna v banátské Svaté Heleně v Rumunsku v roce 1933

Československého lidového sdružení. Neperiodický sokolský zpravodaj Nazdar vydává Sokol X. a spolek Nová vlast má svůj jednostránkový Bulletin.

Podle obcovací řeči bylo roku 2001 ve Vídni a Dolním Rakousku pouze 8 545 Čechů.

RUMUNSKO

Česká menšina v dnešním Rumunsku vznikla v první polovině 19. století na území Banátu. Toto území, které Turci ztratili roku 1718 mírem karlovickým, bylo zpuštěnou krajinou, již bylo třeba nově osídlit. Stalo se součástí tzv. Vojenské hranice, správními centry byly vojenské posádky. Nejjižnější část Banátu zůstávala až do 20. let 19. století neosídlena. Tehdy sem přicházeli první čeští přistěhovalci, ve 40. a 50. letech přišli imigranti také z Moravy.

Prvními osídlenci bylo asi 80 rodin z Čech, které v Banátu založily dvě osady – Svatá Alžběta (Elisabethfeld) a Svatá Helena. Vojenské úřady začaly s výstavbou domů pro přesídlence. Výhody a úlevy poskytované novým vlnám imigrantů podnítily vystěhovaleckou

Volká Strana v banátském Gerniku v Rumunsku v roce 1933

horečku. Prvními přistěhovalci byli zvláště drobní řemeslníci, dřevorubci, rolníci a vojenští vysloužilci. Na rozdíl od prvních transportů, kdy cestovali na vozech, vedla později cesta z Vídně po Dunaji na lodích, na kterých vezli dobytek, povozy i hospodářské nářadí. Roku 1830 zde bylo již 3 800 přistěhovalců z Čech, a to českého i německého jazyka. Počáteční období bylo pro imigranty velmi obtížné. Museli se přizpůsobit odlišným přírodním a klimatickým podmínkám, horskému terénu s nepropustnými lesy.

Čeští kolonisté byli převážně římskými katolíky, 30 rodin evangelíků se usídlilo ve Svaté Heleně. Vojenská správa slíbila postarat se o obsazení far českými kněžími a kazateli a škol učiteli. Zprvu učili vojenští vysloužilci nebo gramotní přistěhovalci. Ke konsolidaci hospodářských poměrů v českých vesnicích došlo v 50. letech 19. století, kdy příbytky byly již vystavěny a úroda zajišťovala obživu i jistý přebytek.

Isolovanost vesnic daná horským terénem napomáhala vytváření uzavřených komunit. Kontakt s okolním rumunským a srbským obyvatelstvem nebyl příliš častý a s úřady Vojenské hranice se Češi domlouvali německy. Nižší životní standard okolí a jeho odlišné

Výroba cihel v Šumici v rumunském Banátu v roce 1934

náboženství i jazyk přispívaly k udržení českého národního povědomí krajanů. Češi si dlouho podrželi materiální a duchovní kulturu počátku 19. století.

Po zrušení Vojenské hranice (1871) se Banát stal součástí Uherského království. Do českých škol byli dosazováni maďarští učitelé, čeština byla označena jen za pomocnou řeč – děti byly vyučovány pouze maďarsky. Koncem 19. století se začal projevovat nedostatek půdy, což vedlo k nové migraci. Od 90. let 19. století začali Češi odcházet do okolních rumunských vesnic, do sousedních zemí – Srbska a Bulharska, ale i do Ameriky.

Reformovaní evangelíci ve Svaté Heleně až do roku 1861 posílali své děti do katolické školy. Poté si zřídili vlastní školu s 69 žáky (katolická měla roku 1890 celkem 78 žáků). Vyučování probíhalo v českém jazyce, povinný byl státní maďarský jazyk. Svatá Helena, Rovensko a Bígr patřily k římskokatolické farnosti v Gerniku. Do Svaté Heleny přicházel kněz 3× ročně, za jeho nepřítomnosti místní učitel křtil, pohřbíval mrtvé a v neděli předčítal epístoly a evangelia.

Čeští rolníci zásobovali okolí drůbeží, mlékem, máslem, sýrem a jinými potravinami. Pěstovali pšenici a kukuřici, žito, brambory, oves

Ulice v české vesnici Šumice v rumunském Banátu v roce 1934

a vinnou révu. V zimě chodila mladší generace sloužit do Srbska, zejména do Bělehradu a Požarevace. Na jaře, při zahájení polních prací, se vraceli zpět. Podle sčítání lidu roku 1890 bylo ve Svaté Heleně 781 obyvatel, v Rovensku 550 a Bígru 600. Celkem bylo v dolních Uhrách 7 českých a 20 smíšených osad, kde Češi žili společně se Srby, Rumuny a Němci. Všech dolnouherských Čechů bylo roku 1890 celkem 8 575, všichni měli uherské občanství. Ve vlastním Uherském království (tj. bez Království chorvatsko-slavonského) žilo 13 921 Čechů.

Do tohoto počtu patrně patřili i potomci východočeských náboženských blouznivců, kteří se po vydání tolerančního patentu

Josefem II. (1781) odmítali přihlásit k některému z tolerovaných náboženství. Tito blouznivci byli i s rodinami odvedeni k rakouské armádě, odvezeni do Sedmihradska a Banátu a usídleni mezi pohraničními pluky.

Rozpad Rakouska-Uherska vedl k rozdělení Banátu mezi Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS). Zatímco šest českých vesnic v župě Krassó-Szörény připadlo Rumunsku, obce v okolí Bele Crkve byly připojeny ke Království SHS. Připojení k Rumunsku bylo krajanů hodnoceno jako zhoršení hospodářských a administrativních poměrů. Pozitivum naopak představovalo navázání kontaktů s novým čs. státem, který poskytoval zahraničním krajanům pomoc, zejména v oblasti školství.

Po vzniku ČSR se objevila snaha banátských Čechů o návrat do staré vlasti, a to vzhledem k jejich neutěšené sociálně ekonomické situaci. Tento pokus se však přes snahu čs. národní rady nerealizoval.

České vesnice v Banátu žily nadále svým izolovaným životem. Převládala zemědělská výroba, chov dobytka, děvčata odcházela do měst

do služby, muži na sezónní práci. Chudoba a nedostatek půdy vyvolaly koncem 20. let 20. století další vlnu vystěhovalců, tentokrát do Argentiny. Muži z Bigru a Eibenthalu byli zaměstnáni v uhelných dolech. Růst finančních prostředků a styk s jinoetnickým prostředím urychloval opuštění některých tradičních zvyklostí a osvojení si prvků městského způsobu života. Ke změnám ve způsobu života došlo i ve smíšených česko-rumunských a česko-srbských vesnicích v úrodných částech Banátu. Naproti tomu ryze české vesnice na jihu Banátu (Sv. Helena, Gernik, Rovensko, Šumice) důsledně udržovaly tradiční českou kulturu. Čeština se zde udržovala v rodinném a sousedském kolektivu.

Rumunské sčítání lidu roku 1928 uvádělo v Banátu celkem 4 762 Čechy, kteří měli k dispozici 8 českých škol s 10 třídami, s 6 českými a 5 dalšími učiteli a s 562 žáky, 6 knihoven, 2 spolky, 3 dechové hudby a 2 pěvecké soubory. Po první světové válce bylo povoleno české vyučování, nebyl ale dostatek učitelů, protože na státních školách nesměli působit cizí státní příslušníci. Maďarští učitelé byli nahrazeni rumunskými. Až roku 1929 rumunské ministerstvo školství dovolilo příchod učitelů z ČSR, kteří ale mohli vyučovat pouze český jazyk, čs. vlastivědu a zpěv. Hlavní vyučovací řečí byla rumunština. Pouze v první třídě se mohlo vyučovat česky, v ostatních třídách jen česky výše uvedeným předmětům. Počet žáků ve třídě dosahoval až 120, takže mnoho dětí se za 7 let nenaučilo ani číst a psát. Používání českých učebnic bylo povoleno až ve 30. letech.

Místní knihovny byly využívány minimálně, protože krajané pro stálou práci neměli na čtení čas. Muži odcházeli za prací do lesů na celé týdny, ženy pečovaly o malá hospodářství a děti jim pomáhaly. Pěstoval se pouze kostelní zpěv. Negramotnost se přesto pohybovala od 1% ve Svaté Heleně po 19% v Šumici, zatímco u Rumunů byla 24–42%. Češi tak kulturní vyspělostí značně převyšovali své okolí, které se od nich naučilo mj. racionálnější způsobům obdělávání půdy. Převažovali římskí katolíci, jen ve Svaté Heleně bylo asi 450 reformovaných evangelíků. Náboženské založení krajanů bylo velmi hluboké.

Banátští Češi se zabývali zemědělstvím, dřevorubectvím a hornictvím. Řemeslníků bylo jen 5%. V kraji převažovaly lesy a pastviny, orné půdy byla jen pětina až třetina katastru. Většinu tvořili malí zemědělci od 1 do 5 ha, jen asi 100 rolníků mělo více než 10 ha. Hlavními pěstovanými plodinami byly žito, pšenice, oves, kukuřice

a brambory. Způsob hospodaření byl zaostalý, málo hnojili, umělá hnojiva neznali, zemědělské stroje teprve zaváděli, např. žentourové mlátičky a rezačky. Zemědělství bylo nevýnosné, sklizeň nízká, pastviny vyprahlé. Jen 10% rolníků se uživilo zemědělstvím, ostatní pracovali jako dřevorubci a horníci. Ve Svaté Heleně se věnovali i ručnímu tkalcovství. Přesto výsledky pile, pracovitosti a šetrnosti 2–3 pokolení vedly k tomu, že si nahospodařili jmění v celkové výši 26 milionů Kč.

Také v severním Banátu v okolí Temešváru a Aradu se ve druhé polovině 19. století usazovali, vedle Slováků, i Češi. Příkladem je vesnice Klopodie na železniční trati do jugoslávského Vršace asi 15 km od hranic. Češi sem přišli roku 1862, druhá skupina přibyla roku 1863 do Velkého Peregu. Češi v Klopodii pocházeli z jižní Moravy, přišlo sem 40 rodin s 200 lidmi. Zdejší česká škola byla pomadařštěna po vydání Apponyiho školských zákonů (1907), roku 1921 byla porumunštěna.

V Klopodii žili vedle sebe Češi, Slováci, Rumuni, Němci, Srbové a Maďaři a hlásili se k šesti náboženským vyznáním: římským a řeckým katolíkům, evangelíkům augsburského i reformovaného vyznání, pravoslavným a nazarénům. Roku 1932 žilo v Klopodii 2 168 obyvatel, z toho 952 Čechů (160 rodin). Přitom ovšem mladší generace Čechů se dorozumívala německy či maďarsky. Čeština ustupovala zejména maďarštině, poté rumunštině. Až od roku 1930 zde působil český učitel. Čs. konzulát v Kluži sem posílal dva deníky, několik časopisů a pro žáky 20 výtisků *Mladého světa*.

O české evangelíky ve Velkém Peregu v župě Arad pečovala v meziválečném období Kostnická jednota, která uvažovala po první světové válce o jejich reemigraci do ČSR. Pro české a slovenské evangelíky z Balkánu byla uvažována kolonie Miloslav na Žitném ostrově.

V Bukovině (která do roku 1918 byla součástí Rakouska-Uherska) roku 1928 žilo 3 245 Čechoslováků. Početné české a slovenské kolonie byly také v Bukurešti (1 100 osob), Temešváru (720), Aradu (133), Kluži (130), Sibini (135) a jiných městech. Celkem žilo v roce 1930 v Rumunsku 11 323 Čechů, většinou rumunských státních příslušníků.

Otázka reemigrace rumunských krajanů byla již v říjnu 1945 předmětem jednání čs. představitelů s místopředsedou rumunské vlády Gheorge Tătăreskem. Dne 7. prosince 1945 předložilo čs. vyslanectví rumunskému ministerstvu zahraničních věcí memorandum, v němž obnovilo žádost o umožnění reemigrace osob české a slovenské

národnosti z Rumunska do ČSR. Náměstek rumunského premiéra a ministr zahraničí Tătărescu obdržel 5. dubna 1946 čs. návrh příslušného protokolu. Při této příležitosti zdůraznil, že rumunská vláda zaujímá příznivé stanovisko k přesídlení Čechů a Slováků. Rumunský protinávrh protokolu ponechal otevřeny majetkoprávní otázky, což bylo z rumunské strany odůvodňováno nepříznivou hospodářskou situací. Po doplnění rumunského protinávru čs. pozměňovacími návrhy došlo 10. července 1946 v Bukurešti k podpisu protokolu, a to čs. vyslancem Jaroslavem Krausem a za Rumunsko Gheorge Tătăreskem.

Protokol umožňoval osobám české a slovenské národnosti bydlícím na území Království rumunského, které byly rumunskými občany či bez občanství, aby se ve lhůtě jednoho roku přestěhovaly do Československa. Zároveň čs. vláda souhlasila, aby recipročně také čs. občané rumunské národnosti se mohli volně vystěhovat do Rumunska. V protokolu bylo zdůrazňováno, že přestěhovanci mají právo vzít s sebou do ČSR osobní svršky, nábytek, domácí zařízení, osobní skvosty a nejnutnější nářadí pro provozování řemesel. Rumunská vláda souhlasila, aby zvláštní konvence upravila otázku živého a mrtvého inventáře, rumunské měny a nemovitostí. Ta se měla stát integrální součástí podepsaného protokolu. Reemigranti byli povinni likvidovat do data vystěhování své dluhy a závazky pocházející z daní a dávek. Protokol umožňoval čs. vyslanectví v Bukurešti detašovat svého vyššího úředníka a potřebný personál do Varadína (Oradea) za účelem zřízení úřadu Čs. přesídlovací komise (ČSPK). Čs. vláda na návrh náměstka předsedy vlády a úřadujícího ministra zahraničních věcí Zdeňka Fierlingera schválila protokol 1. října 1946 a předložila jej k projednání Ústavodárnému národnímu shromáždění, které s ním vyjádřilo souhlas 20. listopadu 1946.

V srpnu 1946 zahájila ve Varadíně činnost ČSPK pro Rumunsko, do jejíhož čela byl postaven advokát dr. Ivan Bujna, syn tamního evangelického pastora. Dr. Bujna zajistil všestrannou informovanost a propagaci v krajaňských centrech. Úspěch jeho činnosti zajistila i jeho dokonalá znalost místního prostředí, stejně jako rumunštiny a maďarštiny. Práce ČSPK se však mohla plně rozvinout teprve po 31. prosinci 1946, kdy do Varadína dorazil odborný personál složený ze zástupců jednotlivých ministerstev. Technickým zástupcem předsedy ČSPK byl Josef Medřický, tajemníkem František Čapka. Rušivě působilo nekolegiální chování zástupce ministerstva vnitra dr. Kuchery, který měl údajně tajně posílat sledovat činnost zaměstnanců

komise. Pověřenci vyslaní ministerstvem sociální péče zase podávali zprávy náměstkovi svého ministra, v nichž zdůrazňovali, že „naše strana (KSČ – pozn. J. V.) má velkou zodpovědnost“. Kritizovali práci dr. Bujny, který předpokládal trvání reemigrace do roku 1948, zatímco „my máme přání se co nejdříve vrátit do Prahy“. Shromažďovací středisko v Aleșdu u Varadína vedl František Štědroňský, zástupce Čs. ústavu zahraničního (ČÚZ), smluvní úředník Obilního svazu. Do 16. dubna 1948 působilo v ČSPK 17 úředníků ministerstva sociální péče, 6 z ministerstva zahraničních věcí, 4 úředníci ministerstva zemědělství, 4 z ministerstva vnitra, 5 z ministerstva národní obrany, 2 z ministerstva informací, 6 z Osídlovacího úřadu pro Slovensko, 2 z ČÚZ a 56 místních zaměstnanců čs. a rumunského občanství.

Svaz čs. kulturních spolků v Rumunsku se sídlem v Aradu zaslal ve věci reemigrace několik memorand kompetentním úřadům v ČSR i čs. vyslanectví v Bukurešti. V nich se mj. konstatovalo, že „krajane by velmi těžce nesli, aby se při reemigraci na ně pohlíželo jako na méněcenné nebo jako na cizince, jak se již stalo. ... Jejich zvyky, chování jsou přizpůsobeny okolí, ve kterém dosud žili, a bylo by nutné, aby to bylo bez úsměšku respektováno a tolerováno“.

V memorandech z 18. a 23. srpna 1946 rumunští Češi a Slováci požadovali, aby byli ihned přesídleni nemajetní krajané z jižní Bukoviny, Rudohoří a Banátu. Co nejdříve se měla uskutečnit reemigrace majetných, kteří měli obdržet v ČSR majetek ve stejném rozsahu, jaký zanechali v Rumunsku. Žádali, aby si mohli odvézt bytové a hospodářské zařízení, dobytek a přiměřené množství obilí a kukuřice. Přáli si, aby reemigranti z týchž obcí byli usazeni pohromadě a nikoliv roztroušeně. Podnikatelé požadovali, aby jejich nemovitý majetek byl „patřičně oceněn, aby neutrpěli majetkovou ztrátu a aby v ČSR jim bylo umožněno založit novou a pokud možno stejnou existenci, jakou měli v Rumunsku“. Krajane navrhovali, aby hned po podpisu přihlášky k reemigraci byli považováni za čs. státní příslušníky.

Dopis Čs. svazu kulturních, sebevzdělávacích a dobročinných spolků Čechů a Slováků žijících v Rumunsku se sídlem v Nadlaku adresovaný čs. ministerstvu zahraničních věcí 8. února 1947 požadoval, aby během soupisové akce navštívili krajané ministři a pověřenci zemědělství a sociální péče, předseda Slovenské ligy Anton Granatier a další osobnosti. Svaz žádal, aby byly přednostně stěhovány osoby z chudých oblastí, dále vyslání delegací krajanů do ČSR, přesídlení do stejných geografických podmínek a přiděl pŮdy ve stejném rozsahu.

ČSPK ve Varadině se do příjezdu odborných expertů zabývala pouze informační činností. Vlastní soupisová akce začala až 1. ledna 1947. Území Rumunska bylo k tomuto účelu rozděleno do pěti oblastí, v nichž byly zřízeny oblastní úřadovny ČSPK. Celkem pracovalo na soupisu zájemců o reemigraci 50 osob.

Největší rozsah měla oblastní úřadovna ve Varadině, která zahrnovala 114 českých a slovenských obcí a osad v župách Bihor, Sălai, Satu-Mare a Kluž. Oblastní úřadovna v Temešváru zajišťovala reemigraci z 96 míst žup Timiș-Torontál a Caraș-Severin. Úřadovna v Nadlaku prováděla soupis uchazečů z 16 lokalit župy Arad. Další úřadovny byly dočasně zřízeny v Bukovině v Gura Homorului v župě Cămpulung pro pět tamních krajanských obcí a v Bukurešti pro území bývalého království (33 místa). Celkem tedy projevíli zájem o reemigraci Češi a Slováci z 264 obcí a osad.

V průběhu soupisové akce se v měsících lednu až březnu 1947 přihlásilo celkem 10 555 rodin s 37 395 osobami. Největší počet z nich představovali drobní zemědělci do 4 ha půdy, kterých bylo 3 203 rodin s 15 774 osobami. Průmyslových a zemědělských dělníků bylo 5 375 rodin se 14 015 osobami. Zájemců z řad zemědělců nad 4 ha bylo 1 812 rodin se 7 125 osobami a z řad živnostníků 165 rodin se 480 osobami. Nejvíce přihlášených pocházelo z Rudohoří (24 198 osob), Banátu (7 952) a Aradu (4 426).

Přihlášení vlastnili 20 164 ha orné půdy, 681 ha luk a pastvin, 924 ha lesa, 221 ha vinic, celkem 21 990 ha půdy. Hodnota těchto pozemků podle cen z roku 1938 představovala 794 159 lei. Uchazeči o reemigraci byli majiteli 1 701 koní, 13 531 kusů hovězího skotu a 4 154 vepřů v celkové hodnotě 63 125 lei, zemědělského inventáře v hodnotě 28 638 lei. Celková hodnota majetku uchazečů o reemigraci byla 1 410 168 lei.

Provedení soupisové akce bylo velmi náročné vzhledem k rozlehlé ploše, velkým vzdálenostem, rozvráceným komunikacím a kruté zimě. Podle zprávy ČSPK z 20. ledna 1947, „vlaky a pošta nejezdí pravidelně, na saních se člověk nedostane nikam, auta jsou v nespolehlivém stavu. Drahou se jeti nedá ... je třeba ke každé jízdě drahou zvláštního povolení od místní policie. Bez úplatku se člověk nehne, nikdo nespěchá, každý má na vše čas“. Vyžadovalo to od všech pracovníků ČSPK pevné zdraví, trpělivost a sociální cítění. V krajských osadách se mnohdy setkali s nouzí a bídou hraničící s hladem, což bylo způsobeno dvěma po sobě jdoucími neúrodami.

Dělníci s malou výměrou půdy a zemědělci s výměrou půdy do 2 ha projevíli ochotu přesídlit do českých zemí jako námezdní síly s tím, že obdrží domek s nepatrným přidělem půdy. Ostatní zemědělci požadovali přidělení půdy alespoň ve stejné výměře, kterou vlastnili v Rumunsku. Z nich bylo 2 171 rodin slovenské a 678 rodin české národnosti.

Vzhledem k usnesení vlády z 10. ledna 1947, v němž se zdůrazňovala potřeba reemigrantů jako námezdních pracovních sil, bylo rozhodnuto provést v prvním sledu přesídlení krajanů hlásících se do námezdního poměru. Již 3. ledna 1947 vyslovila čs. vláda přání, aby bylo urychleno jednání s rumunskými úřady o reemigraci tamních krajanů, zvláště horníků. Podle důvěrného výnosu ministerstva sociální péče z 22. ledna 1947 měla být reemigrace z Rumunska nadále omezena pouze na průmyslové, zemědělské, stavební a lesní dělníky a horníky. Vzhledem k neexistenci majetkoprávní konvence mezi oběma státy byly nejprve přesídlovány rodiny, které neměly žádný nemovitý majetek, a ti členové majetných rodin, kteří sami nemovitý majetek nevladli (dospělé děti starší 14 let) a byli ochotni pracovat v námezdním poměru. Tyto osoby měly být reemigrovány do 15. září 1947. Až ve druhém sledu měli přijít na řadu čeští a slovenští malozemědělci, a to za předpokladu, že se uzavře majetková dohoda s Rumunskem a že v českých zemích pro ně bude nalezena půda.

Technická stránka spočívala ve splnění řady úkolů z oblasti zdravotní, prověřovací, evidenční a dopravní. Šlo například o to, aby bylo zabráněno zavlečení endemických infekčních chorob. Proto bylo nejdříve nutné provést v jednotlivých lokalitách zběžnou prohlídku přesídlenců, a především vyloučit ty, jejichž onemocnění zmíněnými chorobami bylo zjevné. Zdravotní službu zajišťovali u ČSPK dva lékaři a jedna sestra. Vzhledem ke špatným hygienickým podmínkám bylo nutno stovky reemigrantů odsvívit a zbavit svrabu. Polovinu reemigrantů považovali za bacilonosiče. Bylo dbáno na to, aby reemigranti před odjezdem transportu pobýli alespoň čtyři dny v karanténě. Rovněž experti ministerstva vnitřní bezpečnosti prověřovali vesnici za vesnicí tak, aby svůj úkol splnili do 15. září 1947. Prověřování spočívalo ve zjišťování totožnosti, vzhledem k obvyklé absenci dokladů svědeckými výpověďmi. Dále se ověřovala národnost, a to posuzováním znalostí jazyka. Hlava rodiny musela být české nebo slovenské národnosti. Plnoleté děti byly hodnoceny samostatně. U manželky jiné národnosti přihlíželi ke stupni asimilace; do ČSR tak

reemigrovalo několik desítek žen rumunské či maďarské národnosti. Orgány ministerstva vnitra verifikovaly i národní a státní spolehlivost, a to většinou na základě údajů rumunských úřadů. Např. v obci Eibenthal v Banátu se někteří Češi přihlásili k německé národnostní skupině. Osoby s čs. občanstvím byly příbrány do transportů bez prověřování.

V Rumunsku bylo zřízeno několik shromažďovacích středisek. K hlavním patřila střediska Varadín, Alešd (15 km východně od Varadína), Pečka (Pecica) u Nadlaku (Nadlac) a Oršava (Orșova). Jakmile počet reemigrantů shromážděných ve středisku dostoupil takové výše, aby naplnil reemigrační vlak, tj. 800–1 000 osob, vyzvala ČSPK ministerstvo sociální péče k vyslání vlakové soupravy. Zpočátku byli reemigranti vyzýváni, aby se sami dostavili do sběrného střediska. Později byli svázeni autoparkem ČSPK, který sestával z 21 starých nákladních aut. Bylo rozhodnuto provádět reemigraci střídavě podle jednotlivých oblastí a národností. Seznam reemigrantů nahrazoval pas a vízum. Celní a pasové odbavení proběhlo v pohraniční stanici Episcopia Bihorului a maďarská finanční stráž doprovázela transport až na maďarsko-čs. hranici do Hidásnémeti. V Čani se uskutečnila čs. pasová a celní kontrola.

Reemigrace byla prováděna po trase Varadín–Episcopia Bihorului–Biharkeresztes–Püspökladány–Miskolc–Hidasnémeti–Čaña–Košice–Púchov–Přerov. Vlakové soupravy určené pro reemigraci byly obvykle složeny z 50 vagonů. Byl to služební vůz, vozy pro vojenský doprovod, ošetrovna, vůz pro matky s malými dětmi, 1–2 vozy 2. třídy, vůz s kuchyní, pomocný vagon u kuchyně, vůz se skladem potravin a nákladní vagony, z nichž část zabíraly svršky a zbytek reemigrantů. S vlakovým transportem jeli tři členové dopravního personálu, sedmičlenný vojenský doprovod, pracovníci kuchyně a ošetrovatelka. Po příjezdu do Košic obdržel každý navrátilce kapesné ve výši 300 Kčs a reemigrační průkaz. Velitelé vlaků reemigrantům vydali doklady o zatímním čs. občanství a potvrzení o částkách, které byly složeny u ČSPK ve Varadíně.

Rumunští Slováci a Češi byli tlačeni k reemigraci rumunskými spoluobčany, kteří v jejich odchodu viděli možnost výhodného získání zanechaného majetku. V mnoha obcích bylo Slováckům a Čechům vyhrožováno, že neopustí-li obec, bude jim zapálena střecha nad hlavou. Svými přihláškami rumunští Slováci a Češi většinou narušili dosavadní klidné spolužití s rumunským obyvatelstvem. Mnohdy

reemigrace vylidnila slovenské a české obce a osady natolik, že zbývající krajané již nemohli nadále udržet jednojazyčný ráz své lokality, což nutně vedlo k postupné asimilaci, jak o tom svědčí výsledky pozdějších sčítání lidu. Na místa uvolněná odchodem nemajetných Čechů a Slováků přišli kolonisté z nejzaostalejších částí Rumunska. Tito kolonisté, většinou analfabeti, považovali naše krajany za buržoy, protože, ač žili v chudých kopcích, dosahovali vyšší životní úrovně.

Již po několika prvních transportech roku 1947 se vyčerpal počet skutečně nemajetných reemigrantů a začala reemigrace málo majetných. Přesídlenec podepsal revers, že je nemajetný a půjde do námezdního poměru a že majetek prodal nebo zanechal příbuzným v opatrování až do podepsání majetkoprávní dohody. ČSPK takové reemigranty považovala oficiálně za nemajetné a neměla o jejich majetku žádný přehled. Až v srpnu–září 1948 začal soupis zanechaného zemědělského majetku. Protože věřili v brzké uzavření majetkoprávní dohody, odjížděli především mladí lidé, kteří doufali, že v krátké době přijedou za nimi i jejich rodiče. Na jaře 1948 došlo navíc v Rumunsku k omezení volného prodeje zemědělských pozemků, takže reemigranti je nemohli prodat a museli je přenechat do opatrování. V řadě obcí nebyli ani vhodní potenciální kupci.

V průběhu roku 1947 přesídlilo v 18 transportech do ČSR celkem 13 595 osob. Z toho bylo na Slovensku umístěno jen asi 500 osob.

Platnost čs.-rumunského protokolu o reemigraci vypršela v červenci 1948, aniž by došlo k jeho prodloužení. ČSPK byla upozorněna, aby se ve svém styku s rumunskými úřady na něj nadále neodvolávala. Tím prakticky padla také možnost uzavření majetkoprávní konvence, kterou protokol předvídal. I další osud reemigračních transportů byl na vážkách. Teprve 28. září 1948 rumunské úřady povolily další tři transporty, jež se uskutečnily v listopadu a prosinci 1948. Ty ovšem nedostačovaly k tomu, aby převezly všechny krajany, kteří chtěli za každou cenu reemigrovat do ČSR. Mezi uchazeči docházelo podle situační zprávy ČSPK ze 6. listopadu 1948 k „nepopsatelným scénám“. Čs. úředníci museli např. 2× opustit oknem budovu školy, kde zapisovali účastníky transportů, pro velké zástupy zájemců o reemigraci. Pozvánky do transportů byly prodávány za tisíc lei, ačkoliv byly vystaveny na jméno. Krajané prý vyhrožovali, že se usadí v sídle komise a neodejdou, dokud nebudou odvezeni do ČSR.

Poslední etapu přesídlování Čechů a Slováků z Rumunska zabezpečovala přímo Smíšená čs.-rumunská komise. Shromažďování

reemigrantů ve střediscích a odbavování transportů obstarávala i nadále ČSPK. Rumunská vláda zásadně nepovolovala reemigraci specialistům, kvalifikovaným dělníkům, obchodníkům, průmyslníkům, velkostatkářům, bohatým sedlákům, majitelům zemědělských strojů, osobám svobodných povolání, intelektuálům, veřejným zaměstnancům a soukromým úředníkům. To znamenalo, že v úvahu přicházeli jen nekvalifikovaní dělníci a zemědělstí poloproletáři.

Reemigranti z Rumunska, kterých k 15. červnu 1949 přijelo organizovanými transporty do ČSR již 18 041, byli nejvydatnějším zdrojem pracovních sil pro práce v lesnictví, zemědělství a v úzkých průmyslových profilech. Velká většina pocházela z chudobných poměrů malozemědělských a dřevorubeckých.

V průběhu roku 1949 se podařilo realizovat celkem osm transportů, přičemž poslední, většinou s příslušníky rozdělených rodin, vyjel z Varadína 22. prosince. Tím definitivně skončila reemigrace rumunských Čechů a Slováků, během níž se organizovanými transporty navrátilo 21 001 osob, z toho 7 544 dětí do 14 let a 529 osob práce neschopných. Podle povolání bylo 9 532 osob určeno do pracovního poměru. Z toho bylo 7 778 zemědělských a lesních dělníků, 644 pomocných dělníků, 161 horníků, 146 sklářů, 222 kovodělníků, 212 řemeslníků, 108 intelektuálů a 261 ostatních zaměstnanců. V domácnosti bylo 3 396 žen.

Podle rumunského sčítání lidu 25. ledna 1948 bylo v Rumunsku 30 734 Čechů a Slováků na venkově a 4 409 ve městech, tj. celkem 35 143. V letech 1948–49 reemigrovalo 7 406 Čechů a Slováků. V Rumunsku tedy zůstalo k 31. prosinci 1949 celkem 27 737 Čechů a Slováků, z toho 19 330 Slováků a 8 407 Čechů.

Podle sčítání lidu roku 1956 žilo v Rumunsku 11 821 Čechů podle národnosti a 6 196 podle mateřského jazyka. Němčinu jako mateřský jazyk uvedli 2 162 Češi, 1 051 rumunštinu, 565 maďarštinu, 47 slovenštinu a 35 jiné jazyky. Na druhé straně 223 obyvatelé, kteří prohlásili češtinu jako mateřský jazyk, se hlásili k jiné národnosti, zvláště rumunské (154). Pro rumunské Čechy byl jejich jazyk trvalým znakem etnické totožnosti.

Hlavním důvodem etnického trvání šesti česky hovořících vesnic v jihorumunském Banátu byla jejich izolace od ostatních vesnic a měst v oblasti v důsledku tamního horského terénu. Spojení s okolím bylo nejobtížnější v zimě, např. Rovensko bývá v lednu a únoru úplně odříznuto od světa. Výjimečně těžká práce během vegetačního

období a tvrdé podnební podmínky v zimě dovozovaly navštívit ostatní česky hovořící obce jen za takových výjimečných okolností, jako byly svatby a pohřby. Malá políčka a louky byly umístěny tak, že je bylo možné obdělávat jen s pomocí koní. Umělá hnojiva byla nedosažitelná. Za těchto okolností stále větší počet mladých mužů hledal práci mimo vesnice – především jako dřevorubci a horníci v nově otevřených rudných dolech u Nové Moldovy, zatímco ženy pracovaly na polích. Někteří muži odešli za prací přes Jugoslávii a Německo až do Austrálie.

Sčítání lidu roku 1966 zjistilo 9 978 Čechů podle národnosti a 6 339 podle mateřského jazyka. Největší koncentrace rumunských občanů české národnosti a českého mateřského jazyka byla v župách Caraș-Severin (5 858/3 817), Timiș (971/442) a Mehedinți (953/926), dále Hunedoara (484/180), Arad (407/295), Brašov (189/80), Sibiň (116/65) a Kluž (106/51). Ve čtyřech dalších administrativních oblastech se celkový počet příslušníků národnosti pohyboval mezi 50–100 a ve 27 dalších mezi 0–50. V hlavním městě Bukurešti žilo 359 občanů české národnosti, z toho 196 mluvilo česky. Nejvíce Čechů žilo v 6 vesnicích v Banátu: Bígr, Gernik, Rovensko, Svatá Helena a Šumice v župě Caraș-Severin a Eibenthal v župě Mehedinți.

I po roce 1945 přicházeli do Rumunska učitelé z ČSR. Roku 1972 byla při slovenském gymnáziu v Nadlaku otevřena třída pro přípravu slovenských a českých učitelů. Tito mladí učitelé učili od roku 1976 na českých školách v Banátu ve Svaté Heleně, Bígru, Gerniku a Rovensku. V Eibenthalu a Šumici bylo vyučování českého jazyka zrušeno pro nedostatek českých učitelů. Pro první čtyři postupné ročníky byly v Rumunsku vydány české učebnice, chyběly však další učební pomůcky. České knihovny, které existovaly před válkou, zanikly.

Banátští Češi byli většinou římskými katolíky. Ve Svaté Heleně od počátku 50. let infiltrovali baptisté, kteří zcela pohltili zbytek někdejší velmi početné evangelické obce, jejíž většina v letech 1947–49 reemigrovala do ČSR. Baptisté ve Svaté Heleně, kterých je zde asi třetina (1/3 tvoří katolíci), jsou velice semknutí a uzavření (endogamie), ve své víře zásadoví a nekompromisní. Veškerý společenský život se odehrává v jejich sboru.

K jinému než katolickému náboženství se hlásí také ve Velkém Peregu. Po druhé světové válce si zdejší reformovaní evangelíci postavili kostel (1960), filiálně patří k evangelické faře v Malém Peregu. Zdejší Češi odcházejí za prací do Aradu a Temešváru a také do ČR.

Sňatky uzavírají se slovenskými luterány v Nadlaku. Díky duchovním se českému jazyku, české historii a kultuře učí i mladá generace v nedělní škole. Náboženská odlišnost od okolní majority napomáhala udržování českého jazyka. Velký podíl na udržování mateřského jazyka měly ženy, které zůstaly v obci. Národní povědomí posilovaly kontakty s příbuznými, kteří po válce reemigrovali do ČSR, a jejich návštěvy. Asimilaci podléhali hlavně ti, kteří odcházeli do měst a uzavírali smíšená manželství. Vzhledem k většímu styku s Rumuny v zaměstnání a při studii a poslouchu rozhlasu a televize se asimilační proces urychluje.

Podle sčítání lidu roku 1992 byli v Rumunsku zjištěni 4 953 Češi, z toho 4 839 uvedlo český mateřský jazyk, tj. 97,6 %. K římskokatolickému náboženství se přihlásilo 4 800 rumunských Čechů. V původních 6 českých osadách v rumunském Banátu žije 2 970 Čechů.

Rumunští Češi a Slováci jsou organizováni v Demokratickém svazu Čechů a Slováků v Rumunsku, který vydává kulturně společenský časopis *Naše snahy*. Na žádost Demokratického svazu přišla do Prahy, Brna a Olomouce roku 1990 skupina mladých krajanů. Zpočátku mohli získat jen dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání. Na základě instrukce o postupu při udělování trvalého pobytu etnických Čechů, která je v platnosti od března 1995, mohou rumunští Češi získat trvalý pobyt.

Koncepce projektu Pomoc české komunitě v rumunském Banátě byla zaměřena na investice do infrastruktury a rekonstrukce škol a kulturních zařízení. Nepodařilo se ale zastavit emigraci části populace do České republiky a rumunských měst. V letech 2000–01 započala realizace projektů na podporu ekonomických aktivit v regionu. Jednalo se zejména o právní asistenci místním občanům při zakládání drobných firem, propagaci regionu v ČR a asistenci českým potenciálními investorem. Jsou navazována partnerství místních škol se školami v ČR a partnerství obcí a realizovány asistenční projekty pro rozvoj venkova.

Podle posledního sčítání lidu roku 2002 bylo v Rumunsku napočteno 3 938 Čechů.

V roce 2005 se uskutečnil již 9. ročník Festivalu českých folklorních souborů za účasti krajanů z Gerniku, Svaté Heleny, Eibenthalu, Rovenska, Bígru, Šumice, Temešváru, Zlatice, Ljubicové, Berzásky a Nové Moldovy. Zároveň proběhl 5. ročník festivalu etnických komunit v Banátu.

RUSKO

Již od 18. století přicházeli do Ruska jako jednotlivci čeští hudebníci, dirigenti, zpěváci, divadelníci, umělci, spisovatelé, novináři, sochaři, architekti. Např. Petr Veliký uložil v roce 1720 svému vídeňskému vyslanci angažovat skupinu 12 divadelních umělců, mezi nimiž bylo 8 Čechů. Ti pak hráli v letech 1723–24 na divadelní scéně carevny Natalie Alexejevny. Roku 1748 působil v orchestru ruského diplomata hraběte E. P. Bestuževa-Rjumina český violoncelista a skladatel Jan Antonín Mareš. Základy balneologických lázní na severním Kavkaze položil český lékař H. Šimber, který prozkoumal zdejší prameny léčebných vod a jejich chemické složení. Roku 1792 přibyl do Petrohradu (Sankt Petěrburg) filolog Josef Dobrovský a přírodovědec Kašpar Maria hrabě ze Šternberku.

Někteří Češi přicházeli do Ruska hned po skončení gymnázia, neboť ruské ministerstvo školství udělovalo stipendia pro potřebné Slovany. Jedním ze stipendistů byl Alois Pospíšil (1851–1929), který v letech 1868–74 studoval na historicko-filozofické fakultě petrohradské univerzity (přijal jméno Alexej Josefovič Pospíšil). V Rusku poté pracoval 50 let jako učitel a publicista a po návratu do vlasti vydal knihu *Československá duševní armáda na Rusi*.

Do Ruska přicházeli také čeští podnikatelé a obchodní zástupci. V Petrohradě působil např. ředitel belgické společnosti těžebního průmyslu Bohumil Čermák, pozdější první předseda Svazu čs. spolků na Rusi. Podnikali zde bratři Velcové, majitelé velkoobchodu s chemickými produkty a také obchodu s cukrářskými výrobky. Petrohradští Češi ustavili již na konci 70. let 19. století Český pomocný spolek, který měl pomáhat krajanům pobývajícím dočasně nebo trvale v Petrohradě, a to formou rad, peněžní podpory, pomoci sirotkům a dětem chudých. Stanovy spolku byly schváleny v listopadu 1877. Spolek objednával z Prahy také noviny a časopisy, poskytl podpory na novou budovu Národního divadla v Praze (1880) a balkánským Slovanům (1912), přijal skupinu moravských zemědělců, kteří přijeli do Petrohradu na pozvání společnosti Ruské zrna (1912), delegaci studentů pražské obchodní akademie a zajistil účast svých členů na VI. všesokolském sletu v Praze (1912). Knihovna spolku měla na 1 000 svazků knih.

Migrace osob mezi Ruskem a Rakouskem byla upravena mezistátní dohodou z 5. (17.) června 1815 a dodatkem z 14. (26.) června 1822. Osoby, které podléhaly vojenské povinnosti v původním státě, měly